

Διόνυσος, ο λαϊκός θεός της Λέσβου

Αντιγόνη Μώρου, - Δρ. Ανθρωπολογίας Θεάτρου

ΜΕΡΟΣ 1ο

Ι. Η Γέννηση και ο Θάνατος του Διόνυσου –Ο Βλαστικός θεός και το Εποχικό Δράμα

Ας δούμε καταρχήν τους μύθους για τη γέννηση του Διονύσου. Σύμφωνα με τον κανονικό μύθο, ο Διόνυσος είναι γιος του Δία και της Σεμέλης. Όταν η Σεμέλη κυοφορούσε ακόμη, ζήτησε απ' τον Δία να της παρουσιαστεί σαν μνηστήρας της, εκείνος εμφανίζεται μέσα στις φλόγες των κεραυνών και η Σεμέλη ως θνητή κατακεραυνώνεται. Ο Δίας μέχρι να συμπληρωθούν οι μήνες της κυοφορίας ράβει το Θείο Βρέφος στο μηρό του, έτσι ο Διόνυσος ξαναγεννιέται, αυτή τη φορά από πατέρα θεό.¹

Ο άλλος μύθος της γέννησης του θεού (που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα) εμπλέκεται με την ορφική θεογονία². Από το νερό και τη γη γεννιέται ένα τερατώδες πλάσμα, ο Χρόνος – Ηρακλής, ο οποίος φτιάχνει στον Αιθέρα ένα

αυγό κι απ' αυτό βγαίνει ο Φάνης, ο πρωτότοκος θεός, ο δημιουργός των πάντων, που περιέχει και τα δύο φύλα και τον ονομάζουν με πολλά ονόματα: Φάνης, Πρωτόγονος, Ηρικεπαίος, Μήτις, Διόνυσος, Έρως, Ήλιος.

Ο Φάνης με την κόρη και σύντροφό του Νύκτα γεννάνε τη Γαία και τον Ουρανό κι εκείνοι τους Τιτάνες, τον Κρόνο, τη Ρέα, τον Ωκεανό. Ακολουθεί η γέννηση του Δία που είναι ο δημιουργός του δικού μας κόσμου, αφού ο Δίας καταπίνει τον Φάνη και μαζί του ό,τι υπήρχε. Με τη Ρέα/Δήμητρα αποκτά μια κόρη την Περσεφόνη, η οποία μαζί του γεννά τον Διόνυσο, τον τελευταίο θεό που κυβερνά. Οι Τιτάνες όμως που ζηλεύαν το παιδί το σκότωσαν και κομμάτιασαν το κορμί του. Τα μέλη του τα μάζεψε ο Απόλλων και τα έφερε στους Δελφούς, ενώ την καρδιά του την έσωσε η Αθηνά και την πήγε στον Δία για να αναστήσει τον Διόνυσο.

Ο Διόνυσος έτσι κατά τον ορφικό μύθο υπάρχει εξ αρχής, πρώτα ως Διόνυσος/Φάνης (Γέννηση), μετά ως Διόνυσος – Ζαγρέας (Θάνατος), και τέλος ως Ξαναγεννημένος Διόνυσος (Ανάσταση).

Ο ορφικός μύθος όμως δεν τελειώνει εδώ, οι Τιτάνες όταν σκότωσαν τον Διόνυσο γεύτηκαν τη σάρκα του κι εξοργισμένος ο Δίας τους κατακεραυνώνει. Από τα απομεινάρια τους δημιουργείται η φυλή των θνητών ανθρώπων που η φύση τους είναι διττή: ανθρώπινη από τη μια, αφού έχουν γεννηθεί απ' τους Τιτάνες,

¹ Στο μύθο η Σεμέλη συμβολίζει τη Γη (μάλιστα Σεμέλη ετυμολογικά σημαίνει «Γη»), ο Δίας τον Ουρανό που ρίχνει τη βροχή και τη γονιμοποιεί κι ο γάμος τους είναι το Αστροπελέκι, ο Διόνυσος, συνοδός της βροχής, άρα βλαστικός θεός, (Διόνυσος ετυμολογικά σημαίνει «Γιος του Δία»). Σχετικά, Π. Λεκατσά, *Διόνυσος, Καταγωγή και εξέλιξη της διονυσιακής θρησκείας*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελ. Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα, 1985 (α' 1971), σσ. 73-5.

² Τα διασωθέντα Ορφικά κείμενα έχουν εκδοθεί και σχολιασθεί με τον τίτλο *Ορφικά* από τον Ι. Πασσά (εκδότη της εγκυκλ. ΗΛΙΟΥ), με αστρονομικές παρατηρήσεις του Κ. Χασάπη, και αποτελούνται από: Τα «Αργοναυτικά» Απολλωνίου Ροδίου, τους 88 «Ύμνους» της ορφικής λατρείας, τα «Λιθικά» και τέλος «Αποσπασμάτια» και «Ανέκδοτα», περικοπές ορφ. κειμένων, Μουσαίου, Πρόκλου, Καλλιμάχου κ. ά. Το αρχαίο κείμενο κειμένων εκ της εκδόσεως Tauchnitz Λειψίας, 1829.

θεική από την άλλη, γιατί μέσα στη δημιουργία υπήρχαν κομμάτια από το σώμα του θεού.

Έτσι ο Διόνυσος αποκαλύπτεται ως ο μόνος θεός Μεσολαβητής ανάμεσα στον Ουρανό και τη Γη, αυτός που μπορεί να αναδείξει τον άνθρωπο ως θεό, αφού ο άνθρωπος από κείνον έχει πάρει τη θεική του φύση.

Αλλά είναι και ο Θνήσκων θεός που ενώνει τον Ουρανό και τους ολύμπιους θεούς με τον Κάτω Κόσμο και τους χθόνιους θεούς.

Γνωρίζουμε ότι μετά την προελληνική εποχή περνάμε στη λατρεία των τοπικών ηρώων που λατρεύονταν ως πνεύματα βλάστησης και επομένως και ως χθόνιες θεότητες μετά θάνατον.³ Ο Διόνυσος κληρονομεί αυτές τις αγροτικές καθώς και τις χθόνιες ιδιότητες των ηρώων.

Εξάλλου όλες οι πηγές (και ιδιαίτερα το όνομά του στις πινακίδες της Πύλου) αναδεικνύουν ως αρχαιότατη πατρίδα του Διόνυσου την Κρήτη, έτσι ο θεός συνεχίζει τη λατρεία του κρητικού Δία-Zαγρέα και στις δυο λειτουργίες του, την οργιαστική και τη βλαστική⁴

Στην πορεία ο Διόνυσος ως γονιμικό πνεύμα έρχεται να ενωθεί με τη Μεγάλη Θεά, την Αφροδίτη Ασάρτη, θεά της Γονιμότητας φερμένη από τα βάθη της Ασίας, για την οποία θα μιλήσουμε αναλυτικά στη συνέχεια.

³ Ο Nilsson θεωρεί ως το πρώτο ουσιαστικό στάδιο της πρωτόγονης θρησκείας, μετά τις μαγικές ιεροτελεστίες που σχετίζονται με τη γη/κύκλο εποχών, την πίστη στον κόσμο των νεκρών. Εδώ λέει «βρίσκεται το κλειδί της Ελληνικής λατρείας των ηρώων. Γεννήθηκε από τη λατρεία των νεκρών...»

M.P.Nilsson, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Θρησκείας*, μετ. Α. Παπαθωμοπούλου, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1987, σσ. 109-110, 114 (α' εκδ. 1971)

⁴ Π. Λεκατσά, *Διόνυσος*,σ.73

Οι μύθοι για τον Διόνυσο επαληθεύονται στη Λέσβο σε όλο τους το μεγαλείο. Ο Διόνυσος φαίνεται πως λατρευόταν στο νησί απ' την πρώιμη κίόλας αρχαιότητα. Ωστόσο η μεγάλη ακμή της θεωρείται από τους μελετητές ότι σημειώνεται στους ρωμαϊκούς χρόνους γύρω στον 3ο μ. Χ. αιώνα⁵.

Θα προσπαθήσουμε τώρα να ανιχνεύσουμε τα σημάδια της διονυσιακής θρησκείας στον χώρο της Λέσβου χρησιμοποιώντας και ερμηνεύοντας τους κώδικες της αρχαίας ελληνικής θρησκείας και ανθρωπολογίας. Έτσι θα μπορέσουμε να «δούμε» τον Διόνυσο δίπλα στη Μεγάλη Θεά της Γονιμότητας είτε αυτή παίρνει τη μορφή της Αφροδίτης είτε τη μορφή της Άρτεμης ή ακόμη της Δήμητρας / Κυβέλης. Θα τολμήσουμε να φανταστούμε την ύπαρξη ιερού του Διόνυσου, όπου υπάρχει αντίστοιχη λατρεία χθόνιου θεού ή και ήρωα, όπως αυτή του Ερμή ή του Ηρακλή. Και βέβαια θα προβληματιστούμε πάνω στο λατρευτικό δίπολο Διόνυσος – Απόλλων, γνωρίζοντας πως στη μυθική σκέψη οι δυο θεοί λειτουργούν αντιθετικά και συμπληρωματικά.

Ας ξεκινήσουμε από τη γέννηση του Διόνυσου στη Λέσβο.

Γνωρίζουμε από σχετική αναθηματική επιγραφή ότι ιερό του Διονύσου Βρυσαγενοῦς («Μεγάριτος Αισχίνα Διονύσω Βρυσαγένη») υπήρχε στα νότια του νησιού στο σημερινό Άγιο Φωκά, εκεί όπου πιθανώτατα ήταν η αρχαία Βρίσα.⁶

⁵ Ενδεικτικά αναφέρουμε τους:

L. Farnell, *The Cults of the Greek States*, Oxford 1896-1909, t. 1-5 (Διόνυσος στον τ. 5)

E. Shields, *The Cults of Lesvos*, G. Banda Publishing Company, Menasha, Wisconsin, 1917

⁶ Ο Γερμανός αρχαιολόγος Koldewey στην περιήγησή του στη Λέσβο το 1890 είδε τα ερείπια του ναού και

Ο μύθος λοιπόν θέλει εδώ να γεννιέται ο θεός και να ανατρέφεται από τη Νύμφη Βρίσα. Είναι γνωστή η μυθική παράδοση να ανατρέφουν το Θείο Βρέφος τροφοί, δηλαδή Νύμφες, θεές, γυναίκες ή ζώα (κρητικός Δίας /Αμάλθεια). Η ανατροφή του από γυναίκες ριζώνει στη γυναικεία λατρεία του φεγγαριού, της Μεγάλης Θεάς και του Θείου Βρέφους. Επειδή η λατρεία αυτή είναι θιασική, έτσι εξηγείται γιατί η Μάνα αφήνει το Βρέφος στις γυναίκες-τροφούς του θιάσου (ομαδική μητρότητα)⁷.

Με τη λατρεία του Διόνυσου στη Βρίσα έρχεται να συνδεθεί και ο Μάκαρας, ο μυθικός βασιλιάς του νησιού και αρχηγός των Μακάρων (που θεωρούνται πατέρες της Λέσβου/ «Μακαρίας»). Αυτός φέρεται να ίδρυσε εκεί το ιερό του Διόνυσου και μάλιστα ο ηλιακός χαρακτήρας του θεού αποδίδεται στο ότι ο Μάκαρας ήταν γιος του Ήλιου. Έτσι στη Λέσβο

Αττική ερυθρόμορφος στάμνος, Νεάπολη, Εθνικό Αρχαιολ. Μουσείο (διονυσιακή γιορτή με ξόανο θεού)

επιβεβαιώνεται η ταυτότητα του θεού κατά τον ορφικό μύθο: Διόνυσος –Φάνης/Ήλιος⁸

Μιλήσαμε στην αρχή για τον ανδρογυνικό

χαρακτήρα του Διόνυσου που ορίζεται από τον ορφικό μύθο της γέννησής του (Φάνης, ο ανδρόγυνος θεός). Βέβαια, στα πιο πολλά μέρη της Ελλάδας ο θεός λατρεύεται με τη φαλλική, αρρενωπή του υποσταση. Είναι ο

θεός του φαλλού των Αγροτικών

Διονυσίων, και κύριο στοιχείο της λατρείας του αποτελούσαν οι φαλληφορίες και τα φαλλικά άσματα. Ο φαλλός είναι το φανερό σύμβολο της γονιμοποιού δύναμης στη φύση, αφού οι αγροτικοί λαοί σε ένα πρωτόγονο στάδιο πιστεύουν στον παραλληλισμό της ανθρώπινης με τη φυτική γονιμότητα^{9,10}.

Έτσι στη Λέσβο και συγκεκριμένα στην περιοχή της Μήθυμνας λατρευόταν ο Διόνυσος «Φαλλήν» ή «Κεφαλλήν». Κατά τον περιηγη-

συμπέρανε ότι πρόκειται για κτίσμα δωρικού ρυθμού με κίονες στην πρόσοψή του μόνο.

R. Koldewey, *Die Antiken Baureste der Insel Lesbos*, Berlin, 1890

Σχετικά Ι.Δ.Κοντή, *Λεσβιακό Πολύπτυχο*, εκδ. Έσπερος, Αθήνα, 1973

7 Π. Λεκατσά, βλ. παραπάνω, σ. 78 – Για τον φεγγαρικό χαρακτήρα του Διόνυσου βλ. σ.σ. 81-3

⁸ Πρώτη μαρτυρία του Αισχύλου που στο έργο του *Βασσάρης* παρέστησε τη διονυσιακή μορφή του Ορφέα να λατρεύει τον Ήλιο. Εξάλλου και ο Δίας (άρα και ο Διόνυσος) ταυτίζεται με τον Ήλιο σε ορφική πινακίδα των Θουρίων.

⁹ M.P.Nilsson, βλ. παραπάνω, σ. 103

¹⁰ Τόσο η ανδρογυνία όσο και η φαλλικότητα συνδέονται με την αρχαιότερη λατρεία του Φεγγαροθεού και φαίνεται πως απ' αυτήν κρατεί και ο Διόνυσος τον φεγγαρικό του χαρακτήρα

Π. Λεκατσά, σ.σ 85-6

τή του 2ου αιώνα μ.Χ. Πausanias, κάποιοι φαράδες από τη Λέσβο βρήκαν στα δίχτυα τους ένα προσωπίο από ξύλο ελιάς που τα χαρακτηριστικά του ήταν θεϊκά αλλά δεν έμοιαζαν με κανένα θεό. Τότε οι Μηθύμνιοι συμβουλευτήκαν το Μαντείο των Δελφών και η ιέρεια απάντησε με τον εξής χρησμό: «Αλλά κε Μηθύμνης ναέταις πολύ λώϊον έσται/ Φαλληνόν τιμώσι Διονύσοιο κάρηνον». Οι κάτοικοι της Μήθυμνας ευχαρίστησαν το Μαντείο του Απόλλωνα και άρχισαν από τότε να τιμούν τον Διόνυσο τον «Φαλληνόν». ¹¹

Ας σημειωθεί ότι μόνο ο Διόνυσος είναι ο Θεός – Προσωπίο, άρα η μάσκα αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο της λατρείας του¹². Όσο για το ξύλινο προσωπίο συμβολίζει το δενδρικό ομοίωμα του

Διόνυσου, που ανθρωπομορφίζεται ενσάρκωνοντας τον γονιμικό δαίμονα του κύκλου των εποχών ¹³. Μ' αυτό ο Διόνυσος λατρεύεται ως ο γονιμικός δαίμονας των εποχών στην κεντρική τελετουργία των Μεγάλων Διονυσίων, όπου το ομοίωμα διώκεται ως Αντί-

μαχος/ Θάνατος και ξαναφέρεται ως Ζωή πίσω.

Πανάρχαιο δρώμενο αυτό του Εποχικού Δράματος διατηρήθηκε στους Αγώνες της Ολυμπίας με την πιο ολοκληρωμένη εικόνα της ανοιξιάτικης γιορτής του Νέου Χρόνου. Οι Αγώνες ετελούντο μετά τη μύηση των νέων και νεάνιδων και είχαν ως έπαθλο το Ιερό Κλαδί, φορέα του βλαστικού πνεύματος, ακολουθούσε η ανάδειξη των δύο νικητών σε Βασιλιά και Βασίλισσα και το σκότωμα του παλιού βασιλιά και τέλος γινόταν ο Ιερός Γά-

μος του νέου Βασιλιά. ¹⁴

Οι μαιναδικοί θίασοι του Διόνυσου συνδέθηκαν εξ αρχής με το Εποχικό Δράμα, αφού τα μαιναδικά όργια, τα Τριετηρικά, είναι καθαρά γυναικεία μύηση και

Μελανόμορφη αθηναϊκή οφθαλμωτή κύλιξ του Εξηκία (π. 535 π. Χ.): ο Διόνυσος σε καράβι

προετοιμασία για τις ιερουργίες της γιορτής του Νέου Χρόνου. Στην πορεία (μάλλον σε υστερότερους χρόνους) έχουμε συνύπαρξη γυναικείων και ανδρικών θιάσων, όπου ο ανδρικός θίασος κυνηγά τον γυναικείο σε πλασματικές μάχες «αντιδιονυσιακής δράσης» (βλ. μύθος Προϊτίδων). Τέτοια λείψανα παράλληλων γυναικείων – ανδρικών θιάσων

¹¹ Πausanias, 10, 19, 3

¹² Για τον μασκοφόρο Διόνυσο βλ. Jean Pierre Vernant, Pierre Vidal-Naquet, *Mythe et Tragedie*, deux, edit. La Decouverte., Paris, 1986 (p.p. 38-43, 237-70)

¹³ Εποχικός Διόνυσος και Εποχικό Δράμα, βλ. Λεκατσά, σ.σ. 109-10

¹⁴ Λεκατσά, σ. 92 . Ανάλογη ιερουργία τελούνταν απ' τον ανδρικό θίασο των Κουρητών προκειμένου να αναδειχθεί ο Μέγιστος Κούρος (ο Δίας), διεκδικητής της περιοδικής μαγικοθρησκευτικής βασιλείας (μαρτυρία από *Κρήτες* Ευριπίδη), βλ. ίδιο, σ. 97

είναι οι Όσιοι των Δελφών δίπλα στις Θυιάδες.¹⁵

Στη Λέσβο, συγκεκριμένα στη Μήθυμνα, μαρτυρούνται από επιγραφές γυναικείοι αλλά και ανδρικοί θίασοι που εόρταζαν κάποια σημαντική διονυσιακή γιορτή. Μάλιστα ο Nilsson πιστεύει ότι η γιορτή χωριζόταν σε δύο μέρη. Στο 2ο που λεγόταν Παννυχίς τις ιερουργίες τις τελούσαν μόνο γυναίκες και ο οργαστικός διονυσιακός χαρακτήρας αποδεικνύεται από την αναφορά θύρσων. Στο 1ο μέρος όμως συμμετείχαν και άνδρες¹⁶. Οπωσδήποτε ο εορτασμός θα αφορούσε την τελετουργική προετοιμασία για την υποδοχή του Νέου Χρόνου.

Από διάφορες επιγραφές του τρίτου και του δευτέρου αιώνα π.Χ., που έχουν ανακαλυφθεί στη Μήθυμνα και στην Ερεσό¹⁷, συμπεραίνουμε ότι τα Διονύσια εορτάζονταν με μεγάλη λαμπρότητα και συγκεκριμένα με δραματικούς αγώνες, θυσίες και δημόσιες τελετουργίες. Προφανώς η εορτή θα περιελάμβανε φαλληφορία με περιφορά αγάλματος του θεού που αποθέωνε τη φαλλική υπόστασή του.

Εξάλλου στη Μήθυμνα υπήρχε μήνας που ονομαζόταν «Διόνυσος» (προς τιμήν του θεού), ενώ στην Ερεσό είχαν ονομάσει ένα μήνα «Αγερράνιο», κάτω απ' την επίδραση των βοιωτικών βακχικών εορτών Αγριωνίων

που είχαν μεταπηδήσει στο νησί και τον εκεί μήνα «Αγριώνιο»¹⁸

Γνωρίζουμε επίσης ότι υπήρχε λατρεία του Διονύσου του Ενόρχου στην περιοχή της Μυτιλήνης, κατά την οποία τα διονυσιακά μυστήρια τελούνταν με χορούς. Νομίσματα του 4ου και 3ου αι. π.Χ. μαρτυρούν για την εκεί λατρεία του θεού: ο Διόνυσος εικονίζεται με θύρσο ή ένα τσαμπί σταφύλι. Εξάλλου ένα αρχαϊκό ομοίωμά του αποδεικνύει ότι ο θεός απολάμβανε ίδιες τιμές με τη Μήθυμνα. Στην αυτοκρατορική μάλιστα περίοδο (1ος-2ος αι.μ.Χ.) ο Διόνυσος είναι ο πιο δημοφιλής θεός με παρτενέρ του την Άρτεμι.

Ο Λόγγος περιγράφει στο Δάφνις και Χλόη (4ος αι.μ.Χ.)¹⁹ μια περιοχή κοντά στη Μυτιλήνη, όπου υπήρχε Ναός του Διόνυσου, και μέσα ζωγραφιές με διονυσιακά θέματα:

Απ' εδώ φαινότανε καλά ο κάμπος και μπορούσαν να βλέπουν αυτούς που έβοσκαν φαινότανε καλά κ' η θάλασσα κ' έβλεπαν όσους ταξιδεύανε γιαλό-γιαλό. Κ' έτσι αυτά προσθέτανε στην ομορφιά του περιβολιού. Και καταμεσίς του περιβολιού στο μάκρος και πλάτος ήτανε ναός του Διόνυσου και βωμός. Περιτριγύριζαν το βωμό κισσός και το ναό κλήματα·κ' είχε μέσα ο ναός διονυσιακές ζωγραφιές·τη Σεμέλη που γεννούσε, την Αριάδνη που κοιμότανε, το Λυκούργο δεμένο, τον Πενθέα που κατακοματιαζότανε·ήτανε και Ιντοί που νικόντουσαν και Τυρρηνοί που αλλάζανε μορφή·παντού Σάτυροι παντού Βάκχες που χορεύανε·μήτε ο Πάνας είχε λησμονηθή, παρά καθότανε κι αυτός παίζοντας το σουραύλι επάνω σε βράχο, παρόμοιος με παιγνιδιάτορα, που έπαιζε τον ίδιο σκοπό και για κείνους που πατούσανε και για κείνες που εχόρευαν.

¹⁵ Λεκατσά,σσ.96-98

¹⁶ M.P.Nilsson, *Griechische Feste von religioser*, Leipzig, 1906

¹⁷ Σχετική επιγραφή στην Ερεσό δημοσιεύει και σχολιάζει ο Ιγ. Παπάζογλου, *Ιστορία της Ερεσού*, Αθήνα, 1981, σ.σ 34-36 (πρώτη δημοσίευση: Cichorius, 1889)

¹⁸ Πληροφορίες στο: E. Shields, op. c. pp. 60-61 και Pauly-Wissova, *Real-Encycl.*, I, 896

¹⁹ Λόγγος, *Δάφνις και Χλόη*, μετ. Η. Βουτιεριδίδη, Αθήνα, 1924 (Βιβλίο Τέταρτο, 3)

Εκτός όμως από τα Διονύσια, στη Μυτιλήνη ετελείτο με λαμπρότητα και άλλη μία εορτή προς τιμήν του Διονύσου και των Νυμφών, τα Θεοδαΐσια. Σύμφωνα με το λεξικό Σούδα και διάφορες επιγραφές, κατά τη διάρκεια της εορτής μοιραζόταν κρασί στους κατώτερους δικαστές και άλλους επισήμους και γίνονταν δημόσιες τελετουργίες, στις οποίες ελάμβανε μέρος πολυμελής χορός. Από την εορτή αυτή προέρχεται προφανώς ο μήνας «Θεοδαΐσιος» ή «Δαΐσιος» στη Λέσβο.

Ο Διόνυσος είναι ο Θνήσκων θεός γι αυτό στις λατρευτικές τελετές αναβιώνεται ο σπαραγμός του (κατά τους ορφικούς απ' τους Τιτάνες) ή με ανθρωποθυσία ή με ζωοθυσία, καθώς και ο θάνατός του ως Κατάβασις στον Άδη. Μάλιστα φαίνεται πως η Κατάβασις του Διόνυσου πλάθεται πάνω στην αρχαία Κάθοδο της Μεγάλης Θεάς. Μια εκδοχή πάλι του μύθου θέλει το θεό να κατεβαίνει στον Κάτω Κόσμο από την Αλκυονία Λίμνη για να ανεβάσει τη μητέρα του Σεμέλη.²⁰

Αξίζει εδώ να αναφερθεί η διονυσιακή γιορτή των ιωνικών πόλεων (αρχαιότερη από τον αποικισμό των Ιώνων), τα Καταγώγια, όπου η ιδέα της θεϊκής αθανασίας έχει νικήσει την παράδοση του θανάτου»²¹. Ο Διόνυσος ξαναγαυρίζει Αναστημένος πάνω σε τροχοφόρο καράβι τη μέρα των Χοών των Ανθεστηρίων.

Πιστεύουμε πως και στη Λέσβο αντίστοιχα με τις πόλεις της Ιωνίας εορτάζονταν η Κάθοδος και Άνοδος/Επιφάνεια του Διόνυσου στα λεσβιακά Ανθεστήρια. Στην πρώτη μέρα των Ανθεστηρίων εορτάζονταν τα Πιθοΐγια, με το

²⁰ Ο Αριστοφάνης στο έργο *Βάτραχοι* διακωμωδεί την κάθοδο Διονύσου βάζοντάς τον να κατεβαίνει στον Άδη για να ανεβάσει έναν ποιητή.

²¹ Ο Πausanίας αναφέρει την αργολική παράδοση με τελετές για την κάθοδο στον Άδη του Διόνυσου....(βλ.Λεκατσά,...σ.113)

πανηγυρικό άνοιγμα των πιθαριών του νέου κρασιού. Στη δεύτερη μέρα εορτάζονται οι Χόες, φθάνει ο Διόνυσος με καράβι και τελείται ο Ιερός Γάμος του με τη «Βασίλισσα»²². Τέλος, από το ηλιοβασίλεμα της δεύτερης μέρας κλείνουν οι πανηγυρισμοί, έρχεται η ψυχογιορτή των Χύτρων, αφιερωμένη στον Χθόνιο Ερμή (και τις χθόνιες θεότητες) και προσφέρονται μαγειρεμένα πολυστόρια.

Δε θα μπορούσαμε όμως να ολοκληρώσουμε την εικόνα μας για τις διονυσιακές γιορτές στη Λέσβο (πάνω στο μοτίβο της αγροτικής γιορτής με γονιμικό χαρακτήρα), αν παραλείπαμε την τελετή των Καλλιστείων στο Ιερό Μέσων στην περιοχή της αρχαίας Πύρρας. Το Ιερό αυτό ταυτίζεται με το τέμενος που περιγράφει ο Αλκαίος με τους βωμούς της λεσβιακής τριάδας, δηλαδή Δία «αντίου» (ικέσιου), «Αιολΐας θέου πάντων γενέθλα» Ήρας και «κεμήλιου Ζόννυσου ωμήσταν» Διονύσου. Ο ίδιος μας πληροφορεί για τα καλλιστεία, ενώ η Σαπφώ με το θιάσό της των νεαρών κοριτσιών συνδέεται με την προετοιμασία των τριετηρικών εορτών προς τιμήν της Ήρας και της Αφροδίτης²³ για την ανάδειξη της θεονύμφης (Βασίλισσα) για την τέλεση του Ιερού Γάμου.²⁴

²² Για τα Ανθεστήρια, ονομασία και σημασία βλ. Λεκατσά, σ. 123- 127 (πανηγύρι εποχικού χρόνου αντίστοιχο με Πρωτοχρονιά).

²³ Η Αφροδίτη αποτελεί τη δύναμη που προσδιορίζει τον κύκλο και την ποίηση της Σαπφώς. Οι κοπέλες ζουν στο βασίλειο της θεάς και σαν ωριμάσουν θα τις αναλάβει η Ήρα.

Ο Πausanίας αναφέρει τη λατρεία μιας Αφροδίτης-Ήρας (3, 13, 9)

²⁴ Οι περίφημες **Τριετηρίδες** της διον. λατρείας παρουσιάζουν στοιχεία Εποχικού Δράματος-Εποχικής Βασιλείας: Λεκατσά, σ.σ.63-4